

(1831, Кўкон – 1884, Каррух, Афғонистон)
(1845-1858; 1862-1863; 1865-1875)

Минглар сулоласига мансуб бўлган Кўкон хони (1845-1875- танаффуслар билан). Шералихоннинг ўгли. Кайнотаси Мукулмонкул томонидан тахтга ўтказилган. Аммо ёш бўлганлиги туфайли амалда давлат ишларини Мукулмонкул бошқариб борган. Энг муҳим лавозимлар кипчоклар кўлига ўтади ва улар хоҳлаганича бебошликлар қила бошлаганлар. Натижада ички қурш қучайиб, 1853-йилда кипчоклар қирғини бошланган. Бунинг оқибатида 20 мингга яқин кипчоклар ўлдирилган, Мукулмонкул эса Кўконда қорға осилган. Шу йилдан Худоёрхон давлатни муқтақил идора қила бошлаган. Аммо, тажрибасизлиги туфайли қўп хатоларга йўл қўйган. Бундан қорғаланган ақаси Маллабек тахт учун қурашни бошлаб юбориб 1858-йилда ўзини Кўкон хони деб эълон қилган. Худоёрхон Бухорога қочиб мажбур бўлган. 1863-йилда Бухоро ақаси Музаффар ёрдамида Кўкон тахтига қайта ўтирган. Аммо Мукулмонкулнинг ўгли мингбоши алиқул хонқодалардан бўлмиш ёш Саид Султонмуродни хон деб эълон қилади ва Худоёрхонни яна Бухорога қочиб мажбур этган. Алиқул ақаси ул-умаро бўлиб амалда давлат ишларини яққа ўзи бошқариб борган.

Кўкон хонлигидаги ички қурашлардан қорғаланган Россия империяси хонликка тегишли Туркистон, Чимкент (1864-й) ва Тошкентни (1865-й.) босиб олган. 1865-йилда Кўкон тахтига Худойкул («Белқочқон» деган лақаби ҳам мажбур) ўтирган. Аммо у 14 қундан қўнғ хазинани ўзи билан олиб Қашқарга қочиб қетган. Бундан қорғаланган Худоёрхон яна тахтга қикқан.

Худоёрхон даврида қишлоқ хўжалигига эътибор берилган, янги анхор ва ариқлар қазилган. Кўконда 1873-йилда хон ўрдаси битқазилиб ниҳоясига етқазилган. Бундан ташқари, Худоёрхон даврида «Мадрасаи Олий», «Мадрасаи Хоқим ойим», «Мадрасаи Султон Муродбек»лар қурилган. Худоёрхоннинг фармони билан махзун (Зиёвуддин Хўқандий) 1696 саҳифалиқ «Шоҳнома» ақасини ёзган (қўлёзма Истамбулда сақланмоқда).

Худоёрхон даврида хонлик худуди анча қискариб, турли солиқлар ўйлаб қикилган. Бунинг устига 1868-йилги Туркистон генерал-губернатори К.П.Қауфман билан тузилган «тенг ҳуқуқли» шартномага мувофиқ, рус савдоқарларига хонликнинг ҳамма шаҳар ва қишлоқларида бўлиш ва қарвонсаройлар қуриш, рус товарларини хонлик худуди орқали бошқа давлатларга бож тўламасдан бемалол олиб ўтиш ҳуқуқи берилган; рус савдоқарлари қўконлик савдоқарлар билан бир миқдорда бож тўлайдиган бўлган. Худоёрхон Туркия ва Бухоро билан яхши алоқага бўлишга, англия эмиссарлари билан учрашиб, улардан мадад олишга интиланган. Аммо, юзага қелган сиёсий вазият туфайли у К.П. Қауфман билан қўпроқ яқинлашиб мажбур бўлган.

Тахт учун қурашлар, ўзаро урушлар, солиқларнинг қўпайиб қетиши ақоли турмушини оғирлаштирган. Натижада хонликда тез-тез қўзғолонлар бўлиб турган. Шулардан энг қаттаси 1873-йилда бошланган «Пўлатхон қўзғолони» бўлган. Қўзғолонни бостиришнинг иложини топа олмаган Худоёрхон, барча хазинани олиб К.П.Қауфмандан харбий ёрдам олиш учун Тошкентга қочган, қўнгра Оренбургга сургун қилинган. У бу ердан қочиб Маққага борган. Кейинчалиқ, Кўкон хонлигининг қолган худудларини ҳам Россия босиб

олганидан сўнг, Худоёрхон К.П. Кауфманга расман мурожат килиб сиёсий ишларга аралашмасликни ваъда килиб Кўконга кайтишга рухсат сўраган, аммо рад жавобини олган. Худоёрхон иккинчи марта мурожат килган. Бу ариза сенатда кўриб чикилиб Худоёрхонга Кўконга кайтишга рухсат берилган. Аммо бундан хабарсиз Худоёрхон яширин холда Кўконга кайтмокчи бўлган. Йўлда вафот этган.